

УДК 378.4(477.83)„1918/1939”

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ЯНА КАЗИМИРА (1918–1939)

Теодор Лещак

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка 41, 79000 Львів, Україна*
ted_leshchack@yahoo.com

Розкрито суспільно-політичні та культурно-освітні умови розвитку історіографії історії освіти і шкільництва доби Другої Речі Посполитої; зміст, форми та методологію історико-педагогічних досліджень у Львівському університеті міжвоєнного періоду, оглянуто головні персоналії вчених.

Ключові слова: історія Львівського університету, історіографія освіти і шкільництва, система освіти, педагогічні персоналії.

Відновлення у 1918 р. Польської держави, її перемога у боротьбі із Західно-Українською Народною Республікою мали значний вплив на подальшу історію Львівського університету. Після запровадження польської влади в Галичині політизація та полонізація стали визначальними у процесі організації життя цього навчального закладу [2, с. 355]. Насамперед було ліквідовано всі українські кафедри (до 1918 р. функціонувало вісім українських кафедр), жодна з них не була відновлена упродовж міжвоєнного 20-річчя. До викладання допускалися лише лояльні професори, що склали присягу на вірність Другій Речі Посполитій, а під час прийому студентів перевага надавалася особам польської національності, насамперед ветеранам війни, які відзначилися у боротьбі за утвердження Польської держави. Зрозуміло, що українці, які з відомих причин не склали присяги на вірність Польщі, до навчання та викладацької роботи в університеті не допускались. Були численні випадки дискримінації на національному ґрунті, які звели до мінімуму співпрацю українських і польських науковців. Отже, упродовж усього міжвоєнного періоду Львівський університет Яна Казимира залишався польською установою [2, с. 355–356].

Унаслідок вищеписаних процесів університет зазнав суттєвих змін, які відобразилися передусім на структурі факультетів та організації навчального процесу.

Відповідно до державних інтересів, починаючи з 1919 р., у Польській державі створювалися нові осередки науково-педагогічного життя. Міністерство віровизнань і освіти всебічно сприяло утворенню тих кафедр та

інститутів, діяльність яких вважалась необхідною, насамперед, з політичних міркувань [2, с. 356].

Одним із таких нових структурних підрозділів була кафедра історії освіти та шкільництва. Потреба заснування у Львівському університеті окремого структурного підрозділу, який займався б вивченням малодосліджених здобутків польської освіти, витала у повітрі вже досить тривалий час. Історія польської освіти та шкільництва заявила про свою автономність у рамках загальноісторичних наукових пошуків ще у першій половині XIX ст. разом із появою розвідок Гуго Коллонтая, Яна Снядецького та Броніслава Трентовського [8, s. 14–15]. У другій половині XIX ст. удосконалення методу критики джерел та їх інтерпретації сприяло детальнішому пізнанню історичного процесу та його структури, створюючи умови для відокремлення і зміцнення нових спеціалізацій історичної науки. Польський історик і педагог Генрик Барич, описуючи період 1870–1900 років, називає його періодом розквіту історіографії освіти і шкільництва у Польщі, підкреслюючи роль Галичини як головного дослідного центру. [3, s. 16].

Наукові студії історії освіти краю розвивалися досить нерівномірно. У Кракові в 1876 році при Академії мистецтв було засновано Комісію для досліджень літератури й освіти у Польщі (*Komisja dla Badań Literatury i Oświaty w Polsce*). Хоч і входило до неї чимало істориків і педагогів, її повсякчас очолювали історики літератури, що неминуче спричиняло зміщення дослідницьких пріоритетів. Однак протягом 1878–1929 років у видавництві комісії під назвою “Архів історії літератури і освіти у Польщі” (*Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*) побачило світ чимало наукових досліджень з історії польської освіти та шкільництва [8, s. 17].

Наукові дослідження з історії шкільництва в іншому галицькому осередку – Львові – посідали значно скромніше місце. Причини такого становища – брак професійно підготовлених фахівців з історії освіти. Вивченням минувшини шкільництва займалися здебільшого самі ж учителі (за винятком Людвіга Фінкеля), які не завжди добре володіли комплексом наукових методів історичного дослідження. В університетських же колах дослідницька праця у цьому напрямку належної підтримки не мала. Якщо у Кракові серед викладачів навчальних дисциплін педагогічного циклу у вищій школі переважали габілітовані з історії, то у Львові – габілітовані з педагогіки. Отже, тут і у навчальних планах (окрім лекцій Євсевія Черкавського) домінувала швидше теорія педагогіки та історія педагогічної думки, тоді як у Кракові – саме історія освіти [5].

Однак навіть Краківському університету не вдалося посісти провідне місце у проведенні історико-педагогічних досліджень. Будучи кузнями підготовки педагогічних кадрів і центрами науково-педагогічних та

історичних досліджень, обидва вищі навчальні заклади Галичини – Львівський та Краківський університети – до 1918 року так і не стали повноцінними осередками вивчення історії освіти і шкільництва. Цим навчальним закладам бракувало окремої структурної одиниці, яка б зосередила свої дослідницькі зусилля саме у цьому напрямку.

Після відновлення Польської держави на початку 1920-х років постало питання про відкриття у Львівському університеті кафедри історії освіти та шкільництва (на початках у навчальних планах вона називалась “кафедра історії освіти і культури” [1, оп. 5, спр. 1080, арк. 17]). Щоб не допустити збільшення фінансових витрат на утворення нової структурної одиниці, надзвичайну кафедру було відкрито замість вакантної кафедри математики. Навесні 1923 р. рада професорів філософського факультету прийняла ухвалу про запрошення на посаду її керівника випускника Львівського університету, а тоді вже професора історії польської літератури Варшавського університету Станіслава Лемпицького. Його і було обрано завідувачем кафедри історії освіти та шкільництва, створеної 12 лютого 1924 р. [1, оп. 5, спр. 1080, арк. 17]. Будучи незмінним керівником цього підрозділу до 1939 р., у 1933 р. він став звичайним професором, перетворивши таким чином і саму кафедру на звичайну [1, оп. 5, спр. 1080, арк. 119].

На цей час в університеті вивченням минувшини освіти та культури вже займалися історики Ян Птасьнік та Казимир Гартліб, дидакт Болеслав Маньковський, а також визначний філософ і психолог Казимир Твардовський, який очолював архівну та археографічну роботу у галузі дослідження історії галицького шкільництва. У 1919–1929 роках у Львові працювали члени державної комісії для вивчення історії виховання і шкільництва у Польщі (Komisja dla Badań Historii Wychowania i Szkolnictwa) Є. Барвінський, Ф. Бостель, Л. Фінкель, С. Лемпицький, Ф. Майхрович, Я. Птасьнік, К. Твардовський та А. Ванчура [8, s.33–35]. З 1938 р. у Львівському університеті почала функціонувати кафедра педагогіки на чолі з Богданом Суходольським, яка, зважаючи на початок Другої світової війни, так і не встигла як слід розгорнути свою наукову діяльність. У Краківському університеті аналогічна кафедра, очолювана Зигмунтом Мисляковським, була заснована ще 1926 р. До 1934 р. функціонувала також кафедра історії культури Станіслава Кота, однак історія виховання займала лише один зі спектрів її науково-дослідної діяльності [8, s. 41].

Постать С. Лемпицького у польській науці міжвоєнного періоду відразу ж посіла особливе місце. Учений, дослідник культурної минувшини та організатор історико-педагогічної науки у Львівському університеті, він зумів перетворити очолюваний ним підрозділ та заснований однойменний семінар, вдало поєднавши навчання студентів із науковою роботою та підготовкою цілого покоління молодих адептів історії шкільництва.

Учасники семінарів професора Лемпицького отримували від нього не лише влучні поради і спрямування у корисному напрямку, а й можливості для публікації результатів своєї наукової роботи [8, s. 48].

Однією із найважливіших сфер діяльності керівника кафедри була справа налагодження виходу у світ наукового історико-педагогічного друкованого органу. До 1918 року в галицькій столиці не було фахового періодичного видання цього профілю, а наукові публікації були розпорошені у таких часописах, як „Muzeum”, „Szkoła”, „Rocznik Pedagogiczny”, „Przegląd Pedagogiczny” чи „Przegląd Literacki”. У 1921 р. з ініціативи Казимира Твардовського і Станіслава Лемпицького засновано видання під назвою „Відомості з історії виховання і шкільництва у Польщі” („Wiadomości z Dziejów Wychowania s Szkolnictwa w Polsce”), плановане як щорічний орган підкомісії Львівського відділу комісії для дослідження історії виховання і шкільництва у Польщі. На жаль, світ побачило лише два його номери – стільки ж, скільки й першого справді фахового історико-педагогічного видання „*Minerwa Polska*” (1927–1928). Окрім фінансових труднощів, давалася взнаки звичка польських істориків виховання публікуватися у здавна відомих їм історичних чи педагогічних наукових часописах, часто не помічаючи появи нових видань [8, s. 38–40].

Крім Станіслава Лемпицького, на кафедрі історії освіти і шкільництва плідно працювали також його учні, відомі згодом у повоєнній Польщі вчені – приват-доценти Антоній Кнот, Лукаш Курдибаха, Казимир Сосніцький, Стефан Трухім, о. Альфонс Шльотз та ін. [6, s. 456]. Загалом же Львівський університет став у міжвоєнній Польщі третьою (після Краківського та Варшавського університетів) кузнею наукових історико-педагогічних кадрів. За підрахунками історика польської освіти Владислави Шулякевич, 13 із 65 (тобто 20%) польських академічних істориків освіти і шкільництва міжвоєнного періоду здобули вищу освіту саме у цьому навчальному закладі. Габілітацію у Львівському університеті за цей же час (1919–1939) пройшло сім істориків виховання (22,5%) від 31 габілітації у всій державі [8, s. 73].

Методологічна основа історико-педагогічних досліджень, закладена у діяльності дослідників освіти і шкільництва Львова, на відміну від Кракова та Варшави, де домінували педагогічний та соціологічний підходи, відповідно, лежала в історичній, а вужче – у історично-культурній площині. У Львівському університеті утвердилося бачення історії освіти і виховання як нової наукової дисципліни – субдисципліни історії [4].

Із від'їздом до Познаня останнього позитивіста Антонія Даниша у Львівському історико-педагогічному середовищі виявлялось домінування так званих “неоромантиків і модерністів” (С. Лемпицький, К. Гартліб) та першого і другого поколінь незалежної Польщі (Л. Курдибаха, К. Сосніцький, Б. Суходольський, С. Трухім). Віковий склад дослідників

історії виховання зумовив і вибір проблематики, нові підходи до ведення наукових досліджень. Важливе значення в історико-педагогічних дослідженнях у Львівському університеті надавалося недостатньо вивченим сторінкам минувшини польського шкільництва XV–XVIII ст. [6, s. 456–458].

Проблематику дослідницьких зацікавлень викладачів університету міжвоєнного періоду умовно можемо поділити на дві групи: історія шкільництва та біографістика. У першій групі переважало вивчення історії університетів (Замойської Академії, Віленського університету – праці С. Лемпицького; Львівського університету – праці К. Левицького) та питань польської системи виховання у ретроспективі (старопольський виховний ідеал – праці Л. Курдибахи, військове виховання – А. Кнота, громадянське виховання – К. Сосніцького, виховання членів правлячих родин – Ю. Скочка). Особливе місце у польській історіографії освіти міжвоєнного періоду посідала проблематика Комісії народної освіти (Komisja Edukacji Narodowej), яка привернула увагу і львівських дослідників (праці С. Лемпицького, Л. Курдибахи, С. Трухіма, о. А. Шльотза) [8, s. 208–227]. До проблем давньоруської освіти виявляв зацікавлення А. Ванчура, який друкувався під псевдонімом “К. В. Харлампович” [8, s. 225]. Значною популярністю користувалася також тематика життєписів польських освітніх діячів (Г. Пірамовича, Г. Коллонтая, С. Конарського, С. Сташціа, Я. Снядецького, Я. Замойського та ін.) минулого у поєднанні з аналізом їхнього впливу на розвиток системи шкільництва (праці С. Лемпицького та А. Кнота, а також їхні статті до Польського біографічного словника) [8, s. 208 – 227].

Окрему ланку наукового доробку кафедри становлять результати дослідницьких зусиль її студентів, а саме – докторські та магістерські роботи. З початку 1930-х років при кафедрі історії освіти і шкільництва функціонував однойменний Інститут (відокремлений від неї лише формально), метою якого була саме організація наукового життя студентів у вигляді регулярного проведення просемінарів і семінарів. Якщо просемінар мав на меті дати студентам основи методологічних знань для ведення власних наукових розробок, то семінари мали монографічний характер і були своєрідною трибуною студента для апробації окремих уже завершених фрагментів дослідження [8, s. 208–227].

Студентські наукові роботи педагогічного й історико-педагогічного профілю, написані у стінах Львівського університету, зберігаються у фондах Державного архіву Львівської області: 35 (36) – докторські і 14 (13) – магістерські роботи (в архівному описі одну магістерську роботу помилково зачислено до докторських) [1, оп. 4].

Ці науково-педагогічні дослідження можна умовно поділити на такі тематичні групи:

I. Історія педагогіки (28 докторських і 9 магістерських (37):

1. історія освіти і шкільництва (18 докторських і 2 магістерських (20);
2. педагогічні персоналії (5 докторських і 4 магістерських (9);
3. вплив педагогічних персоналій на розвиток освіти та шкільництва (5 докторських і 3 магістерських (8).

II. Дидактика і теорія виховання (7 докторських і 5 магістерських (12).

Як бачимо, історико-педагогічна тематика (75,5% від загальної кількості) серед студентів була більш поширеною, ніж власне педагогічна, що зрозуміло, адже функціонувала кафедра історії освіти і шкільництва, а кафедри педагогіки не було. Найпопулярнішими серед студентів і магістрів були теми з історії польського шкільництва (25 робіт, що становлять 77% від тематичної групи і 55% від усіх робіт), зокрема період діяльності Комісії народної освіти та Краєвої шкільної ради Галичини в Австро-Угорській монархії, а також педагогічні персоналії (17 робіт, 46 та 35%). Серед персоналій передусім слід назвати Гуго Коллонтая, Станіслава та Шимона Конарських, а також класиків європейської педагогічної думки [1, оп. 4]. Без сумніву, тематику докторських і магістерських робіт слід розглядати як таку, що тією чи іншою мірою віддзеркалювала симпатії викладачів – наукових керівників.

Отже, зусиллями Станіслава Лемпицького та його учнів тут було створено базу для навчальної та наукової праці в історико-педагогічній площині. Керуючись національними інтересами, дослідники зосереджували увагу на вивченні польської культурно-освітньої спадщини. Однак у жодному випадку не слід применшувати заслуг львівського історико-педагогічного академічного середовища у розвитку наукових знань Галичини міжвоєнного 20-ліття.

Важливе значення має всебічний аналіз навчальних програм кафедри та науково-методичних матеріалів семінару, а також дослідницької спадщини викладачів та вихованців вищого навчального закладу галицької столиці, дослідження їхньої участі у науковому житті Другої Речі Посполитої. Ці проблеми, без сумніву, повинні стати об'єктом детального опрацювання у наступних розвідках.

1. Державний архів Львівської області. Ф. 26 (Львівський університет). Оп. 4. Од. збер. 112, 118, 126, 129, 133, 134, 157, 164, 167, 175, 176, 237, 247, 256, 279, 348, 404, 408, 434, 451, 459, 469, 489, 539, 542, 576, 589, 598, 602, 604, 631, 640, 643, 653, 670, 677, 835, 855, 929, 951, 970, 1031, 1032, 1055, 1121, 1141, 1197, 1199, 1261; Оп.5. Спр.1080.

2. *Лаврецький Р.* Наукова та педагогічна діяльність працівників кафедри історії освіти та шкільництва Львівського університету (1924–1939) // Вісн. Львів. ун-ту. 1999. Вип. 14. С. 355–360.

3. *Barycz H.* Rozwój historii oświaty, wychowania i kultury w Polsce. Kraków, 1949.

4. *Drynda D.* Pedagogika Drugiej Rzeczy Pospolitej. Warunki – orientacje – kontrowersje. Katowice, 1987.

5. *Luczyńska B.* Początki pedagogiki jako dyscypliny akademickiej na uniwersytetach Jagellońskim i Lwowskim w dobie autonomii // Galicja i jej dziedzictwo. T. 3. / Pod red. A. Meissnera i J. Wyrozumskiego. Rzeszów, 1995. S. 23–42.

6. *Maternicki J.* Cztery dziesięciolecia badań nad dziejami historiografii // Środowiska Historyczne II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1987. Cz. 2. S. 439–489.

7. *Nawroczyński R.* Polska myśl pedagogiczna. Lwów; Warszawa, 1932.

8. *Szulakiewicz W.* Historia oświaty i wychowania w Polsce (1918–1939). Toruń, 2000.

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL RESEARCH IN JAN CAZIMIR UNIVERSITY OF LVIV (1918–1939)

Theodor Leshchack

*Ivan Franko National University of Lviv,
Doroshenko Str., 41, UA–79000, Lviv, Ukraine.*

e-mail: ted_leshchack@yahoo.com

The paper defines the social and political, cultural and educational aspects of the development of historiography, education and schooling at the period of Polish rule in Halychyna (1918–1939). It gives a review of the content, forms and methodology of historical and pedagogical research in Lviv University, names the prominent educators at this period.

Key words: history of Lviv University, historiography of education and schooling, education system, educators.

Стаття надійшла до редколегії 19.09.2003

Прийнята до друку 28.01.2004